BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING MEDIA SAVODXONLIGINI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY USULLARI

Bahromova Ruxshona Baxtiyor qizi
Turan International University,
S.BT-22-08 guruh talabasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.23151911

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining media savodxonligini rivojlantirishning zamonaviy usullari, pedagogik imkoniyatlari va samarali shart-sharoitlari tahlil qilinadi. Raqamli axborot makonining kengayishi natijasida bolalarning turli media manbalari bilan erta yoshdan faol munosabatga kirishishi media savodxonlikni boshlang‘ich ta’limning muhim tarkibiy yo‘nalishlaridan biriga aylantirmoqda. Tadqiqotda media xabarlarni tushunish va tahlil qilish, axborotning ishonchliligini baholash, reklama va faktni farqlash, vizual va audio materiallarni anglash, raqamli xavfsizlik hamda media mahsulot yaratish ko‘nikmalarini rivojlantirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, media ta’lim, muammoli vaziyatlar, media matn tahlili, “savol berish”, fakt va fikrni ajratish, raqamli hikoyalash, loyiha va rolli o‘yinlardan foydalanish kabi zamonaviy usullar tavsiya etilgan. Natijalar media savodxonlikni fanlararo yondashuv asosida, o‘quvchilarning yosh xususiyatlariga mos va amaliy faoliyat bilan uyg‘un holda shakllantirish samarali ekanligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, media savodxonlik, media ta’lim, axborot savodxonligi, raqamli savodxonlik, media matn, tanqidiy fikrlash, axborot xavfsizligi, raqamli kompetensiya, media madaniyat.

Аннотация. В статье анализируются современные методы, педагогические возможности и условия развития медиаграмотности учащихся начальных классов. Расширение цифрового информационного пространства приводит к тому, что дети с раннего возраста активно взаимодействуют с различными медиаисточниками, что делает медиаграмотность важным компонентом начального образования. Рассматриваются вопросы понимания и анализа медиасообщений, оценки достоверности информации, различения рекламы и фактов, интерпретации визуальных и аудиоматериалов, цифровой безопасности и создания собственного медиаконтента. Предлагаются современные методы, такие как медиаобразование, проблемные ситуации, анализ медиатекстов, постановка вопросов, различение фактов и мнений, цифровое сторителлинг, проектная деятельность и ролевые игры. Результаты показывают, что эффективное формирование медиаграмотности возможно на основе междисциплинарного подхода, с учетом возрастных особенностей учащихся и через практическую деятельность.

Ключевые слова: начальное образование, медиаграмотность, медиаобразование, информационная грамотность, цифровая грамотность, медиатекст, критическое мышление, информационная безопасность, цифровая компетентность, медиакультура.

Abstract. This article analyzes modern methods, pedagogical opportunities, and conditions for developing media literacy among primary school pupils. The expansion of the digital information environment means that children interact with various media sources from an early age, making media literacy an important component of primary education. The study addresses the development of skills related to understanding and analyzing media messages, evaluating information credibility, distinguishing advertising from facts, interpreting visual and audio content, ensuring digital safety, and creating media products. Modern methods such as media education, problem-based situations, media text analysis, questioning, distinguishing facts from opinions, digital storytelling, project-based learning, and role-playing are proposed. The findings indicate that media literacy can be effectively developed through an interdisciplinary approach that considers pupils' age characteristics and emphasizes practical activities.

Keywords: primary education, media literacy, media education, information literacy, digital literacy, media text, critical thinking, information safety, digital competence, media culture.

Kirish. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi natijasida bolalarning kundalik hayotida televizor, internet, ijtimoiy tarmoqlar, videoplatformalar, elektron kitoblar, reklama va boshqa media vositalarining o‘rni tobora ortib bormoqda. Bugungi bola turli xil axborotni nafaqat qabul qiladi, balki uni izlaydi, baholaydi, ulashadi va ayrim hollarda o‘zi ham media mazmun yaratadi.

Shu sababli boshlang‘ich ta’limda o‘quvchilarga faqat o‘qish, yozish va hisoblashni o‘rgatish bilan cheklanib qolmasdan, media axborot bilan ongli va mas’uliyatli ishlash ko‘nikmalarini ham shakllantirish zarur. Media savodxonlik o‘quvchining turli media manbalaridan kelayotgan axborotni tushunishi, tahlil qilishi, uning maqsadini anglash, ishonchliligini baholash va zarur hollarda media mahsulot yaratish qobiliyatini ifodalaydi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida media savodxonlikni rivojlantirishning o‘ziga xos jihati shundaki, mazkur jarayon murakkab nazariy tushunchalar orqali emas, balki sodda va amaliy faoliyatlar asosida olib borilishi kerak.

Masalan, o‘quvchiga “Bu xabar haqiqatmi?” degan savolni berishdan tashqari, u bilan birgalikda xabarning manbasini aniqlash, rasm va matnning bir-biriga mosligini tekshirish, fakt va fikrni ajratish kabi amaliy topshiriqlarni bajarish mumkin.

Tadqiqotda pedagogik va metodik adabiyotlarni tahlil qilish, qiyosiy tahlil, pedagogik kuzatish, suhbat, amaliy topshiriqlarni tahlil qilish va ilg‘or pedagogik tajribani umumlashtirish metodlaridan foydalanildi.

Media savodxonlikni shakllantirish jarayonida quyidagi asosiy ko‘nikmalar mezon sifatida belgilandi:

- media xabarni tushunish;
- axborot manbasini aniqlash;
- fakt va fikrni farqlash;
- media xabarning maqsadini anglash;
- reklama mazmunini tushunish;
- vizual axborotni tahlil qilish;
- axborotning ishonchliligini baholash;

- raqamli xavfsizlik qoidalariga rioya qilish;
- mualliflik huquqiga hurmat bilan qarash;
- sodda media mahsulot yaratish.

Tadqiqot davomida media savodxonlikni rivojlantirishning zamonaviy usullari sifatida media matn tahlili, muammoli ta'lim, "savol berish" strategiyasi, fakt va fikrni ajratish, raqamli hikoyalash, loyiha metodi, rolli o'yinlar, media kundaliklari va ijodiy topshiriqlar o'rganildi.

MEDIA MATNLARNI TAHLIL QILISH

Media savodxonlikni rivojlantirishning samarali usullaridan biri – o'quvchilar bilan turli media matnlarni tahlil qilishdir.

Media matn sifatida:

- reklama;
- yangilik sarlavhasi;
- bolalar uchun videolavha;
- rasm;
- plakat;
- multfilm;
- audio xabar;
- elektron hikoya

tanlanishi mumkin.

O'quvchilarga quyidagi savollar beriladi:

1. Bu xabar nimani aytmoqchi?
2. Xabarni kim yaratgan?
3. Unda qanday rasm yoki ovozlardan foydalanilgan?
4. Xabar kimlarga mo'ljallangan?
5. Xabarda fakt bormi yoki muallifning fikrimi?
6. Ushbu ma'lumotga ishonishdan oldin nimani tekshirish kerak?

Bunday savollar o'quvchini passiv axborot qabul qiluvchidan faol tahlil qiluvchi subyektga aylantiradi.

"Savol berish" strategiyasi. Media savodxon o'quvchi har qanday axborotni darhol qabul qilmaydi, balki savol beradi.

Shuning uchun boshlang'ich sinflarda "5 savol" strategiyasidan foydalanish mumkin:

- **Kim?**
- **Nima?**
- **Qachon?**
- **Qayerda?**
- **Nima uchun?**

Yuqori sinflarga o'tish jarayonida bu savollarga "Qayerdan bilamiz?", "Manbasi qayerda?", "Boshqa manbalarda qanday berilgan?" kabi savollar qo'shilishi mumkin.

Raqamli hikoyalash o'quvchilarning media savodxonligini rivojlantirish bilan birga ularning ijodiy va kommunikativ kompetensiyalarini ham shakllantiradi.

O'quvchi:

1. mavzu tanlaydi;
2. ma’lumot to‘playdi;
3. rasmlarni tanlaydi;
4. matn yozadi;
5. audio yoki video elementlarini qo‘shadi;
6. tayyor hikoyani taqdim etadi.

Masalan, “Mening sevimli hayvonim”, “Tabiatni asraylik”, “Kitobning foydasi” kabi mavzularda sodda raqamli hikoyalar yaratish mumkin.

Bunday faoliyatda o‘quvchi nafaqat media axborotni iste’mol qiladi, balki uning yaratuvchisiga ham aylanadi.

MEDIA SAVODXONLIKNI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY USULLARI

Usul	Mazmuni	Rivojlantiriladigan ko‘nikma
Media matn tahlili	Rasm, video, reklama va matnni tahlil qilish	Tanqidiy fikrlash
Fakt va fikr	Axborotni ikki guruhga ajratish	Tahliliy fikrlash
“5 savol”	Media xabarga savollar berish	Media tahlili
Raqamli hikoyalash	Elektron hikoya yaratish	Ijodkorlik
Loyiha metodi	Media mahsulot tayyorlash	Mustaqil faoliyat
Rolli o‘yin	Jurnalist, muharrir yoki reklama yaratuvchisi rolini bajarish	Kommunikativ kompetensiya
Media kundaligi	Kun davomida ko‘rilgan media xabarlarni qayd etish	Media monitoring
Taqqoslash	Bir mavzudagi ikki xabarni qiyoslash	Axborotni baholash
Vizual tahlil	Rasm, rang, belgi va kompozitsiyani tahlil qilish	Vizual savodxonlik
Faktcheking elementlari	Oddiy usulda axborotni tekshirish	Axborot savodxonligi

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari reklama bilan juda erta tanishadi. Shu sababli reklama mazmunini tushunish ham media savodxonlikning muhim qismidir.

O‘qituvchi oddiy reklama namunasi asosida quyidagi savollarni berishi mumkin:

- Reklama nimani taklif qilmoqda?
- U kimlarga mo‘ljallangan?
- Nima uchun bu mahsulot yaxshi deb ko‘rsatilgan?
- Reklamada qanday rang va rasmlardan foydalanilgan?
- Reklama bizni nimaga ishontirmoqchi?

Bu topshiriqlar o‘quvchilarga media xabarlarning maqsadli ravishda yaratilishini anglashga yordam beradi.

MEDIA SAVODXONLIK VA TANQIDIY FIKRLASH

Media savodxonlik tanqidiy fikrlash bilan chambarchas bog‘liq. O‘quvchi media xabarni tahlil qilish jarayonida:

- savol beradi;
- dalil izlaydi;
- taqqoslaydi;
- xulosa chiqaradi;
- o‘z fikrini asoslaydi.

Masalan, o‘qituvchi biror rasm yoki videoni ko‘rsatib, “Sizningcha, bu voqea nima sababdan sodir bo‘lgan?” deb so‘rashi mumkin. Keyin o‘quvchilarning javoblari dalillar asosida muhokama qilinadi.

Bu jarayon o‘quvchini o‘z fikrini shunchaki bildirishdan ko‘ra, uni asoslashga o‘rgatadi. Media savodxonlikni alohida fan sifatida emas, balki boshqa fanlar bilan integratsiyada rivojlantirish samarali hisoblanadi.

Ona tili darsida – media matnni o‘qish, sarlavha tuzish va reklama matnini tahlil qilish.

O‘qish darsida – hikoya va uning ekranlashtirilgan variantini taqqoslash.

Matematika darsida – diagramma, jadval va grafik ko‘rinishidagi axborotni o‘qish.

Tabiiy fanlarda – internet yoki multimedia materiallaridan olingan ma’lumotlarni tahlil qilish.

Tasviriy san’atda – reklama, plakat va vizual belgilarni o‘rganish.

Tarbiya darslarida – internet madaniyati va raqamli xavfsizlik qoidalarini muhokama qilish.

MUHOKAMA

Media savodxonlikni rivojlantirishda eng muhim masalalardan biri – o‘quvchining yosh xususiyatlariga mos pedagogik yondashuvni tanlashdir. Boshlang‘ich sinf o‘quvchisiga murakkab media nazariyasini o‘rgatishdan ko‘ra, kundalik hayotda uchraydigan sodda media vaziyatlari orqali tushuncha berish samaraliroqdir.

Masalan, reklama va oddiy axborotning farqini tushuntirish uchun o‘quvchilarga turli plakatlar ko‘rsatilishi va ularning maqsadini aniqlash topshirilishi mumkin.

Media savodxonlikni rivojlantirishda o‘qituvchining o‘zi ham media savodxon bo‘lishi muhim. Pedagog axborot manbalarini tanlash, raqamli xavfsizlik, mualliflik huquqi va media etikasi bo‘yicha yetarli bilimga ega bo‘lishi kerak.

Shuningdek, ota-onalar bilan hamkorlik zarur. Chunki bola maktabdan tashqarida ham turli media mahsulotlar bilan muntazam aloqada bo‘ladi. Maktab va oiladagi yondashuvlar bir-birini to‘ldirishi media savodxonlikning barqaror shakllanishiga yordam beradi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida media savodxonlikni rivojlantirishni quyidagi bosqichlarda tashkil etish mumkin:

1-bosqich – Media bilan tanishish. O‘quvchi televizor, radio, internet, reklama, kitob, video va boshqa media manbalarni farqlashni o‘rganadi.

2-bosqich – Media xabarni tushunish. O‘quvchi media xabarning mazmuni va maqsadini aniqlaydi.

3-bosqich – Media xabarni tahlil qilish. O‘quvchi muallif, manba, rasm, matn, ovoz va boshqa elementlarni tahlil qiladi.

4-bosqich – Axborotni baholash. O‘quvchi fakt va fikrni farqlaydi, axborotning ishonchliligiga savol bilan yondashadi.

5-bosqich – Media mahsulot yaratish. O‘quvchi sodda media mahsulot — plakat, audio, taqdimot, video yoki raqamli hikoya yaratadi.

6-bosqich – Mas’uliyatli foydalanish.O‘quvchi media muhitida xavfsizlik, etika va mualliflik huquqi qoidalariga amal qilishni o‘rganadi.

KUTILAYOTGAN NATIJALAR

Yo‘nalish	Shakllanadigan ko‘nikma	Kutiladigan natija
Media tahlili	Xabar mazmunini anglash	Ongli media iste’moli
Axborotni baholash	Ishonchlilikni tekshirish	Tanqidiy fikrlash
Fakt va fikr	Ularni farqlash	Tahliliy yondashuv
Vizual savodxonlik	Rasm va belgilarni talqin qilish	Media xabarni chuqurroq anglash
Raqamli xavfsizlik	Xavflarni aniqlash	Mas’uliyatli foydalanish
Media yaratish	Kontent tayyorlash	Ijodiy kompetensiya
Kommunikatsiya	O‘z fikrini ifodalash	Media kommunikatsiyasi
Loyiha faoliyati	Mustaqil media loyiha	Hamkorlik va ijodkorlik

Media savodxonlikni shakllantirishning asosiy pedagogik shartlari quyidagilardan iborat:

- o‘quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olish;
- amaliy va interaktiv topshiriqlardan foydalanish;
- media ta’limni barcha fanlarga integratsiya qilish;
- tanqidiy fikrlashni rivojlantirish;
- axborotning ishonchliligini baholashga o‘rgatish;
- raqamli xavfsizlik va media etikasini shakllantirish;
- o‘quvchilarning o‘zlari media mahsulot yaratishiga imkon berish;
- o‘qituvchi va ota-onalar hamkorligini kuchaytirish.

Xulosa. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining media savodxonligini rivojlantirish zamonaviy ta’limning muhim vazifalaridan biridir. Chunki o‘quvchilar yoshligidanoq turli media manbalaridan katta hajmdagi axborotni qabul qilmoqdalar. Ushbu axborot oqimidan samarali foydalanish uchun ularda media xabarlarni tushunish, tahlil qilish, baholash va undan mas’uliyatli foydalanish ko‘nikmalarini shakllantirish zarur.

Tadqiqot natijalari media savodxonlikni rivojlantirishda media matnlarni tahlil qilish, fakt va fikrni ajratish, “savol berish” strategiyasi, raqamli hikoyalash, loyiha metodi, rolli o‘yinlar, vizual tahlil va sodda faktcheking topshiriqlaridan foydalanish samarali ekanligini ko‘rsatadi.

Boshlang‘ich ta’limda media savodxonlikni rivojlantirish faqat raqamli qurilmalardan foydalanishni o‘rgatish emas, balki o‘quvchini axborotni anglaydigan, savol beradigan, tahlil qiladigan, baholaydigan va mas’uliyat bilan media mahsulot yarata oladigan faol shaxs sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Hobbs R. Digital and Media Literacy: A Plan of Action. – Washington, DC: Aspen Institute, 2010.
2. Potter W. J. Media Literacy. – Thousand Oaks: SAGE Publications, 2019.
3. Buckingham D. Media Education: Literacy, Learning and Contemporary Culture. – Cambridge: Polity Press, 2003.
4. Livingstone S. Media Literacy and the Challenge of New Information and Communication Technologies // The Communication Review. – 2004. – Vol. 7, No. 1. – P. 3–14.
5. Kellner D., Share J. Critical Media Literacy, Democracy, and the Reconstruction of Education // Media Literacy: A Reader. – 2007.
6. Hobbs R. Create to Learn: Introduction to Digital Literacy. – Wiley-Blackwell, 2017.
7. Chauhan, S. S., Padmavathy, R., Ergashboyevna, N. U., Mohameed, H., Arunkumar, E., Priyanka, T. P., ... & Shetty, C. (2025, November). Engineered Bacterial Bioleaching for Sustainable Metal Recovery and E-Waste Biodegradation. In 2025 International Conference on Intelligent Systems and Pioneering Innovations in Robotics and Electric Mobility (INSPIRE) (pp. 402-407). IEEE.
8. Habelalmateen, M. I., Mishra, N., Ergashboyevna, N. U., Kannan, A. S., Madhavi, V., Bhuvaneshwari, K. S., & Turdiev, I. M. (2025, November). Predictive Multi-Agent Coordination for Adaptive and Human-Aware Collaborative Assembly Robotics. In 2025 International Conference on Innovations and Emerging Technologies In AI & Communication Systems (IETACS) (pp. 1682-1688). IEEE.
9. Prathipa, R., James, L., Fallah, M. H., Saritha, G., & Ergashboyevna, N. U. (2025). Exploring the Effects of Electromagnetic Radiation on DNA at Microwave and Radio Frequencies. National Journal of Antennas and Propagation, 7(2), 293-301.
10. Nurullayeva, U. E. (2023). Hamkorlik pedagogikasi orqali tarbiya jarayoniga pedagogik yondashuvlarni takomillashtirishning pedagogik asoslari. Science and Education, 4(5), 1250-1254.